

חג שבועות: האם מברכים על קריאת מגילת רות ושאר המגילות

פתיחה

בחג השבועות נוהגים לקרוא את מגילת רות, ובטעם הדבר הביא האבודרהם שני טעמים. טעם ראשון, שחג השבועות חל בתחילת קציר השעורים, ובמגילת רות מסופר על קציר השעורים. טעם שני, שבמגילה מסופר על גיורה של רות, וגם עם ישראל בשבועות עברו תהליך של גיור במעמד הר סיני. טעם נוסף כתב הדרכי משה, שסיפור המגילה התרחש בזמן חג השבועות.

אין מחלוקת בין הפוסקים שיש לברך על קריאת מגילת אסתר, וכפי שכותבת הגמרא במסכת מגילה (כ"א ע"ב), ונפסק בשולחן ערוך (תרצ"ב, א). כפי שנראה החג, נחלקו הפוסקים בשאלה, האם גם על שאר המגילות (רות, קהלת וכו') יש לברך. הסיבה לעמימות בשאלה זו היא, שאין מקור מפורש בגמרא לקריאה זו, ולברכה עליה.

כמו כן בעקבות הדיון בשאלה האם מברכים על מגילת רות, נעסוק במחלוקת האחרונים האם אדם יכול להוציא את חברו ידי חובה בברכה, למרות שהוא סובר שאין לברכה. שאלה זו מתעוררת במיוחד בחג השבועות, בו רבים מהאשכנזים מברכים על קריאת מגילת רות, בעוד ספרדים אינם מברכים. לסיום בשאלה, האם מותר לענות 'אמן' על ברכה שלדעת השומע אין לברך.

מקור הדין

א. כאמור, אין מקור לקריאת המגילה בגמרא. המקור הראשון ממנו עולה שיש לברך על קריאת המגילות, מופיע במסכת סופרים (יד, א) המיוחסת לגאונים, ובעקבותיו פסקו להלכה שיש לברך **במחזור ויטרי** (שיב), **בהגהות מיימוניות** (תענית ה, ג) ו**במהרי"ל** (סדר תפילות פסח, י) - כולם מחכמי האשכנזים.

ב. **הרדב"ז** (ו, ב אלף צו) ושאר הפוסקים הספרדים התנגדו למנהג זה, וכפי שכתב **הבית יוסף** (או"ח תקנ"ט), נהגו שלא לברך כלל על קריאת מגילה (למעט מגילת אסתר). בטעם ההתנגדות ביאר הרדב"ז, שבניגוד לקריאת מגילת אסתר שמובא בגמרא שיש מצווה מדברי סופרים לקרואה, לא מובא שיש מצווה לקרוא את שאר המגילות, ולכן גם אין לברך על קריאתן.

להלכה

להלכה נחלקו השולחן ערוך והרמ"א:

א. **השולחן ערוך** (או"ח תצ, ט) לא הזכיר את המנהג לקרוא במגילות בזמנים הנזכרים, מכיוון שכפי שראינו לעיל אין בכך מצווה לשיטתו. ב. לכאורה **הרמ"א** אמר לפסוק שיש לקרוא ואף לברך, ובעקבות פוסקי אשכנז שראינו לעיל. אף על פי כן, למעשה כתב שנהג העם שלא לברך. מדוע? בטעם הדבר הביא (שו"ת ס' לה) מספר טעמים:

טעם ראשון: למרות שחלק מחכמי אשכנז פסקו שיש לברך, בספר של **הרב אייזק טירנא** שאחרי מנהגיו צועד הרמ"א, פסק שלא נהגו לברך. החילוק בין קריאת מגילה זו לקריאת איכה שיש לברך כפול: א. יש רמז לקריאת איכה בגמרא בתענית. ב. את מגילת איכה נהוג שהחזן קורא לציבור בקול לכן שייך לברך, מה שאין כן בשאר המגילות שכל אחד ואחד קורא לעצמו בשקט. ובלשונו:

"במנהגים של מוהר"ר אייזק טירנא שאנו נוהגין בתרייהו לא כתב כלל לברך על שיר השירים ורות וקהלת, ובידוע כי אילו היה דעתו לנהוג לברך היה כותבו כמו שכתב לגבי איכה לברך. ויש לחלק בין אלו לקריאת איכה, כי שם החזן קורא להשמיע הציבור והוא כמו קריאת מגילה לכן מברך עליו כמו במגילה ויעוד, כי אותה קריאה מוזכרת בגמרא סוף תענית."

טעם שני: כפי שראינו לעיל, הרדב"ז סבר שאין לברך על הקריאה, מכיוון שלא נזכר בשום מקום שיש חובה לקרוא, ואי אפשר לברך אשר קידשנו במצותיו 'וציונו', אם כלל לא צו בקריאה זו. גם הרמ"א הסכים לטעם זה, ולכן כתב שגם בעקבות טעם זה נהג העם שלא לברך על קריאת המגילה.

עוד הוסיף שלמרות שמנהג אשכנז לברך גם על מנהג (כמו על קריאת ההלל בראש חודש), כך שהיה מקום לברך על מנהג קריאת המגילה, בכל זאת אין לברך על קריאת המגילות. כיוון שרק על מנהג שנהג בכל עם ישראל יש לברך (וכמו קריאת ההלל בראש חודש המוזכרת בגמרא), ולא על קריאת מגילה שחלק מעם ישראל כלל לא נהג. ובלשונו:

"ואף כי רבינו תם ז"ל כתב לברך על ההלל בראש חודש, ושמברכין על מנהג כמו שהאריכו הפוסקים הנ"ל בדבריו, וכן כתב הר"ן, וכן פשט המנהג לברך על ההלל בראש חודש, מכל מקום נראה לומר דלא דמי להתם, דשאני (= ששונה) ההלל שהוא מנהג קבוע בכל ישראל כמוזכר בתלמוד, מה שאין כן במנהג זה¹."

טעם שלישי: שגם אם אכן עולה ממסכת סופרים שיש לברך על קריאות אלו, דין זה נאמר אך ורק כאשר קוראים את המגילה מתוך קלף, אבל כאשר קוראים אותה מתוך ספרים מודפסים וכפי שהיה נהוג בזמנו - אין לברך על קריאה זו (ולא גרע ממקרא מגילת אסתר, שיש פוסקים שסוברים שכאשר קוראים מספר מודפס אין לברך).

דעת המגן אברהם והגר"א

נמצאנו למדים עד כה על שתי דעות, דעת הרמ"א שכל אדם ואדם קורא באופן פרטי את מגילת רות ללא ברכה, ודעת השולחן ערוך שכלל אין לקרוא את המגילות. בפוסקים נאמרו שלוש דעות נוספות, דעת המגן אברהם, דעת הגר"א בביאור לשולחן ערוך, ודעת הגר"א בספר המנהגים 'מעשה רב':

א. **המגן אברהם** (שם, ט) הסכים לדברי הרמ"א שכל אחד ואחד קורא לעצמו את המגילה בשקט, אבל חלק עליו וסבר שיש לברך

¹ עוד הוסיף הרמ"א, שייטכן שבמסכת סופרים כלל לא התכוונו לקריאות אלו, ולראיה שהזכירו ברכה על קריאת כתבי הקודש, שכלל לא נוהגת היום. לכן בחר לפרש, שפעם היו קוראים בבית הכנסת במנחה בכתובים (תוספות שבת כד ע"א), ואז היו מברכים על הקריאה. עוד הוסיף וטען, שייטכן שדווקא בעבר כשהחזן היה קורא לקהל בציבור היו מברכים (ועל דיברו במסכת סופרים), ולא בזמן הזה שהקריאה ביחיד.

על כל המגילות, למעט קהלת. בטעם הדבר שספר קהלת שונה ביאר בעל מחצית השקל, שכיוון שבגמרא במסכת שבת (ל ע"ב) מובא שרצו לגנוז את ספר קהלת, הרי שאין לברך על קריאתו. ובלשונו:

"גם במסכת סופרים פרק יד הלכה ג לא הזכיר לברך כי אם על ד' מגילות, אסתר איכה שיר השירים רות, ולא הזכיר קהלת, אבל לא ידעתי ולא מצאתי טעם לחלק, רק בעטרת זקנים (ס"ק א) כתב בשם ספר לחם רב, דהואיל דאמרין בשבת פרק במה מדליקין שתחילה בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת, לכן קוראים ללא ברכה."

ב. **בביאור הגר"א** לשולחן ערוך (שם), הסכים למגן אברהם שיש לברך על קריאת המגילה, למרות שקוראים אותה ביחיד ובספר (דהיינו לא בקלף). עוד הוסיף הגר"א ועל כך חלק על המגן אברהם, שגם על ספר קהלת יש לברך, שכן גם אם רצו לגנוז אותה, בסוף הכריעו שיש בו קדושה.

ג. בספר **'מעשה רב'** המספר על מנהגי הגר"א מובאים שלושה חידושים נוספים: הראשון, הוא סבר שאפשר לקרוא את המגילה בברכה, רק כשקוראים אותה בציבור אך לא ביחיד. השני, יש לברך רק כאשר קוראים את המגילה מתוך קלף, אך לא כאשר קוראים אותה מספר מודפס. השלישי, בנוסף לברכת "מקרא מגילה", הגר"א הוסיף שיש לברך גם ברכת "שהחיינו".

ברכה להוציא אחרים

בפועל נראה שמנהג הספרדים לא לקרוא כלל את המגילות, ואילו אשכנזים רבים קוראים בציבור בברכה וכדעת הגר"א במעשה רב. דנו בעקבות כך הפוסקים, מה יעשה ספרדי שמתפלל בבית כנסת אשכנזי (שנוהג לברך), והוא היחיד שיודע לקרוא את המגילה. האם במקרה זה עליו לברך כי הוא קורא לקהל אשכנזי, או שמכיוון שאין הספרדים מברכים, אסור לו לברך:

א. הגמרא במסכת פסחים (קו ע"א) כותבת על פי פירוש **הרשב"ם**, שכאשר רב אשי הגיע לעיר ששמה מחוזא וביקשו ממנו לעשות קידוש, לא ידע האם הם נוהגים להגיד בקידוש היום כמו בקידוש הלילה, או שמא אומרים רק את ברכת הגפן (וכפי שהוא נהג). משום כך האריך בברכת הגפן, עד שראה אדם שותה וכך נודע לו שהם מברכים רק את ברכת הגפן.

עולה מדברי הגמרא, שלמרות שרב אשי היה נוהג לברך רק את ברכת הגפן בקידוש היום, כדי להוציא את בני מחוזא ידי חובה, היה מוכן לברך ברכה שמבחינתו אין בה צורך. בעקבות כך פסק **החיד"א** (חיים שאל א, צט) שאדם המתפלל כחזן במקום בו מברכים על ההלל בראש חודש, מותר לו לברך, מכיוון שמוכח מהגמרא בפסחים שאפשר לברך כמנהג המקום:

"אמנם יש להביא ראיה דיכול להוציא רבים ידי חובתן, מהא דאמרין פרק ערבי פסחים דף קו ע"א רב אשי אקלע למחוזא וכו', ומינה לנידון דידן דאף על גב דאיש זה מארץ ישראל שאין מברכין על ההלל בראש חודש ודעתו לחזור למקומו. עתה שנעשה ש"ץ ביום ראש חודש יכול לברך ברכת ההלל בראש חודש ומוציא הרבים ידי חובתן שנהגו במקומם לברך."

ב. לכאורה בעקבות כך, גם ספרדי שמתפלל בבית כנסת של ציבור שקורא את המגילה, יכול לברך בשבילם. אף על פי כן טען **הרב עובדיה** (יביע אומר או"ח א, כט) שאין הדבר כך, ויהיה אסור לו לברך. הוא סבר שיש שני סיבות לחלק בין בין דין זה, לבין פסק החיד"א שהתיר לחזן לברך על ההלל בראש חודש.

קודם כל טען, שרק במקרה של החיד"א, בו המתפלל הספרדי הגיע למקום שכולם אשכנזים ומברכים על קריאת ההלל, אז חובה עליו לנהוג כמנהג הציבור כדי לא לעורר מחלוקת. במקרה של הברכה על המגילה לעומת זאת, כולם יודעים שיש קהילה ספרדית וכן גם חלק מהאשכנזים שאינם נוהגים לברך, ולכן אין חשש שתגרם מחלוקת בעקבות השינוי.

עוד הוסיף וטען, שיש לחלק בין ברכת השבח לברכת המצוות. כאשר רב אשי בגמרא היה מוסיף ברכה שסבר שאין לברך, הוא היה מוסיף את ברכת השבח, אך את ברכת המצוות שחמורה יותר (כי אי אפשר לומר וציונו כאשר לא ציוו), אסור להוסיף בשביל להוציא רבים ידי חובתם (ולא ברורה הטענה, שהרי בברכת הקידוש של הלילה יש גם את ברכת המצוות).

עניית אמן

המשנה במסכת ברכות (נא ע"ב) כותבת, שעונים אמן אחרי ישראל המברך. **הטור** (או"ח רטו) כתב, שכוונת הגמרא היא שטוב לענות אמן, אבל אין חובה. **הרמב"ם** (ברכות א, יג) חלק וסבר שיש חובה לענות, וכן פסק **השולחן ערוך** (או"ח שם). דנו הפוסקים האם מותר (ואף חובה) לענות 'אמן' בברכה שלדעת השומע אין לברך:

א. **הביאור הלכה** (רטו ד"ה אסור) כתב, שמותר לראובן לענות 'אמן' על ברכתו של שמעון, למרות שהוא סובר שאין לברך אותה. בטעם הדבר נימק **האור לציון**, שמכיוון ששמעון סובר שיש לברך הברכה איננה ברכה לבטלה - וממילא מותר לראובן לענות 'אמן' אחריה, וכן פסק **והרב משה לוי** (ברכת ה' א, ו, יב). ובלשונו של הביאור הלכה:

"ומכל מקום נראה, דאם אחד נוהג כאיזה דעה ואותה דעה לא הודחה לגמרי מן הפוסקים (כגון מי שמברך ברוך אתה ה' חי העולמים כדעת הירושלמי) אף שמן הדין אין מחוייב לענות עליה אמן, דספק אמן לקולא מכל מקום אין איסור אם עונה עליה וכמו שכתב בפרי מגדים באות א' דאין בו חשש דלא תשא."

ב. **הרב עובדיה** (יביע אומר שם), בעקבות דיוק בדברי הרמב"ם בתשובה (סי' קה) שכתב שכל העונה 'אמן' אחרי ברכה מסופקת עתיד לתת הדין, סבר שאין לענות 'אמן' על ברכה שהשומע לא מחוייב בה. ולכן לשיטתו כשם שלספרדי אין לברך על קריאת המגילה בשביל אשכנזי, כך אסור לו לענות אמן כאשר הוא שומע אשכנזי שמברך על קריאת המגילה.

חג שמח! סיימת לקרוא? קח לקרוא בשולחן החג או בבקשה תעביר הלאה על מנת שעוד אנשים ייקראו...²